

לא יבוא עמוני ומואבי

לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם: (דברים כג ד).¹

ספרי דברים פסקא רב בפרשתנו – חומרת מעשי עמון ומואב

רבי שמעון אומר: מצרים הם טבעו את ישראל במים ואדומים קדמו את ישראל בחרב, ולא אסרם הכתוב אלא עד שלושה דורות. עמונים ומואבים, מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל, אסרם הכתוב איסור עולם. ללמדך שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו; שההורגו אין מוציאו אלא מן העולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא.²

בראשית רבה פרשה נב סימנים ב, ג – יסוד ההרחקה כבר בספר בראשית

"אח נפשע מקרית עוז" (משלי יח יט). "אח" - זה לוט שהיה בן אחיו של אברהם; "נפשע מקרית עוז" - פשעת באברהם! כפרת בו, שקרת בו! ומה גרם לך? "ומדינים כבריא ארמון" - הביא עליו מדינים כבריא בית המקדש. מה להלן "לא יבוא טמא", אף כאן: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם".³

"חכם לב יקח מצות" (משלי י ח). "חכם לב" - זה אברהם; "יקח מצות" - לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קילורין שלו כלום. אמר: מה אני מפסיק צדקה מבית? הלך ונטה לו אהל בגרר. "וואויל שפתים ילבט" - זה לוט שהיה אויל בשפתיו. שהיה צריך לומר לבנותיו: דבר שלקה בו העולם, אנו באים לעשות? מה גרם לו? "ילבט" - הביא עליו לבטי לבטים. מה להלן: "לא יבא טמא לכל דבר" (דברי הימים ב כג יט), אף כאן: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'".⁴

מסכת נזיר דף כג עמוד א, הוריות י ע"ב – קלונו של לוט

דרש רבא, ואיתימא רבי יצחק, מאי דכתיב: "לתאוה יבקש נפרד ובכל תושיה יתגלע" (משלי יח א)? לתאוה יבקש נפרד - זה לוט, ובכל תושיה יתגלע - שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, דתנן: עמוני ומואבי אסורין, ואיסורן איסור עולם.⁵

¹ חשוב לקרוא פסוק זה בהקשר הענייני של פרשת האסורים (המנועים) לבוא בקהל, היינו להתחתן עם ישראלי או ישראלית. ראו שם האיסור על ממזר שבא פסוק אחד לפני הפסוק שלנו: "לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'". בדיוק המילים בפסוק שלנו הן בעמון ומואב, אלא שבפסוק שלנו נוסף עוד הביטוי: "עד עולם". מכאן, שעפ"י פשט הפסוקים, איסור עמוני ומואבי חמור אפילו מזה של ממזר שכידוע אין לו תקנה והוא בבחינת "מעוות לא יוכל לתקון" (חגיגה פרק א משנה ז)! ראו גם הסיומת: "לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם". לעומתם, איסור אדומי ומצרי הוא קל יותר, ככתוב: "לא תתעב אדמי כי אֶחָיד הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו: בנים אֲשֶׁר יִלְדוּ לָהֶם דֹּר שְׁלִישִׁי יָבֵא לָהֶם בְּקָהֶל ה'".

² המדרש אינו מסתפק בנימוק של התורה: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים" (וגם לא בנימוק השני: "ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך"), אלא מוסיף את על אשר קדמו אתכם בעבירה של זנות. בחטא שהוא חמור מהריגה פיסית. החשבון עם עמון ומואב, דווקא על סיפה של הכניסה לארץ הוא מר וחמור ואין לו סליחה. ראו דברינו **שיטת של זנות** בפרשת בלק וכן דברינו **צורר את המדינים** בפרשת פנחס שם הראינו איך דרשה זו מורחבת למדיינים עקב קרבתם לעמונים ולמואבים. ועל החטאה מול הריגה, ראו עוד במדרש במדבר רבה פרשה כא סימן ד: "צורר את המדינים - למה? כי צוררים הם לכם. מיכן אמרו חכמים: הבא להרגך השכם להרגו. ר' שמעון אומר: מנין שהמחטיא את האדם יותר מן ההורגו? שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעוה"ב, והמחטיא הורגו בעולם הזה ובעולם הבא. שתי אומות קדמו את ישראל בחרב ושתיים בעבירה. המצרים ואדומים קדמו בחרב: אמר אויב ארדוף אשיג אריק חרבי (שמות טו ט), ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (במדבר כ ח). ושתיים בעבירה, מואבים ועמונים. על אלה שקדמו בחרב כתיב: לא תתעב אדומי ... לא תתעב מצרי (דברים כג ח). אבל אלו שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל: לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'. גם דור עשירי עד עולם". המדרש מעצים ומחמיר בריחוק עמון ומואב הרבה מעבר לתורה, עד שניתן לשאול מדוע באמת לא מזכירה התורה את הזנות בשיטים כסיבה להרחקת עמון ומואב.

³ כך גם בגמרא נזיר דף כג ע"ב, בשם רבא: "דרש רבא, מאי דכתיב: אֶחָ נִפְשֵׁעַ מִקְרִית עֹז וּמִדְיָנִים כְּבָרִיחַ אַרְמוֹן (משלי יח יט)? אח נפשע מקרית עוז - זה לוט שפירש מאברהם, ומדינים כבריא ארמון - שהטיל מדינים כבריאחין וארמון: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'". ראו המשך דרשה זו להלן, אך נשלים תחילה את מדרש בראשית רבה.

⁴ ראו גם רש"י על פרק יח במשלי שם, אך על פסוק אחר: "לתאוה יבקש נפרד - מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו, לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף. וסופו: בכל תושיה יתגלע - בין חכמים תגלה חרפתו. ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר (בראשית יג) ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן. כל המקרא הזה ע"ש ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: לא יבוא עמוני ומואבי (דברים כג)". כל העניין של החרמת עמון ומואב, בספר בראשית יסודו. לא בספר דברים ולא בספר מדבר, אלא בהתרחקותו של לוט, המעדיף את עושרה של סדום על פני הקשר המשפחתי עם אברהם ובמעשה הזנות שלו עם בנותיו. (ושוב עולה השאלה, למה "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" ולא בפשטות: על שהחטיאו אתכם?)

⁵ זה המקור לרש"י שהבאנו בהערה הקודמת. אך ראו מדרש נחומא פרשת וירא סימן יב: "א"ל הקב"ה: חייך, לעצמך את משמרן ולבסוף תינקות של בית דבן משחקין וקורין ותהרין שתי בנות לוט מאביהן". קלונם של לוט וצאצאיו אינם מתגלים רק בקריאת סיפור מעשה הזנות של לוט ובנותיו והממזרים שיצאו ממנו בספר בראשית (אולי לא במקרה לא נכלל מעשה זה ברשימת הקטעים

בראשית רבה פרשה מא סימן ג – כפיות הטובה של עמון ומואב

ארבעה דברים טובים היו ללוט בעבור אברם: "וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט" (בראשית יב ד), "וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואוהלים" (שם יג ה), "וישב את כל הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו השיב" (שם יד טז), "ויהי בשחת אלהים את ערי הכיכר, ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה" (שם יט כט). וכנגדם היו בניו צריכים לפרוע לנו טובות, ולא דיים שלא פרעו לנו טובות, אלא רעות. זהו שכתוב: "וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור ... ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה" (במדבר כב ה-ו), "ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך וידך את ישראל ויירשו את עיר התמרים" (שופטים ג ג), "ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני מדין ועמהם מן העמונים על יהושפט למלחמה" (דברי הימים ב כ א).⁶ ועוד כתוב: "ידו פרש צר על כל מחמדיה, כי ראתה גוים באו מקדשה אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך" (איכה א י).⁷ ונכתב חטא שלהם בארבעה מקומות: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' ... על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים" (דברים כג ד). וכתוב: "כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ומים" (נחמיה ג ב).⁸ וכתוב: "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור וגו'" (מיכה ו ה).⁹ עמדו ד' נביאים וחתמו גזר דינם, אלו הם: ישעיה וירמיה צפניה ויחזקאל.¹⁰

מסכת יבמות דף טז עמוד ב – מה חפשו עמון ומואב במקדש שנחרב

ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב: "ידו פרש צר על כל מחמדיה, כי ראתה גוים באו מקדשה אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך" (איכה א י):¹¹ זה עמון ומואב. בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל, הכול נפנו על כסף וזהב, והם נפנו על ספר תורה. אמרו: זה שכתוב בו: "לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'" (דברים כג) - יישרף באש.¹²

פיוס הוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו אשר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל האלהים עד עולם: כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישכרו עליו את בלעם לקללו ויהפך אלהינו הקללה לברכה: (נחמיה יג א-ב).¹³

בתורה שנקראים ולא מיתרגמים, מגילה כה ע"א). אלא גם כתזכורת בפסוק: "לא יבוא עמוני ומואבי" שבספר דברים; בקריאה בתורה, שנה אחר שנה. ושוב נשאל, מה עם מעשה **הזנות בשטים** של בנות מואב? האם בעצם הנימוק: "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים", יש כבר ריכוך של כל העניין בספר דברים, שלא להוציא לעז גם על צאצאי אברהם?

⁶ ראו מלחמה דומה של יהושפט עם מואב, הפעם ביחד עם יורם בן אחאב מלך ישראל, בה אלישע מצווה עליהם לנהוג עם בני מואב בחומרה רבה ושלא כציווי בתורה לא תשחית את עצה. ראו מלכים ב ג יח: "ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם: והפיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תקאבו באבנים". ראו מדרש במדבר רבה כא ו שדן כיצד עשה זאת אלישע ואומר: "אמרו לו: התורה אמרה לא תשחית את עצה ואתה אומר כן? אמר להם: על כל האומות צוה דבר זה, וזו קלה ובזויה היא ... שאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אלו אילנות טובות, לכך נאמר: צרור את המדינים". לא תדרש שלמם וטבתם כל ימיה לעולם – גם לא שלומם וטובתם של העצים שלהם!

⁷ ארבע טובות עשה אברהם ללוט. וכנגדו, עשו צאצאיו: עמון ומואב, לבני אברהם, ארבע רעות (את הרעה האחרונה המבוססת על הפסוק באיכה נראה בהרחבה להלן). ומיד בהמשך עוד ארבעה, ארבעה מקומות בהם נכתב ונחתם חטאם וקלונם של כפויי הטובה האלה: עמון ומואב (שבעצם הם קרובי משפחה שלנו).

⁸ את הפסוק זה מספר נחמיה שחוזר על הנכתב בתורה, נראה בפירוט להלן.

⁹ חסר פסוק רביעי ויש שמשלימים אותו מהפסוק בספר יהושע כד ט: "ויקום בלך בן צפור מלך מואב וילחם בישראל וישלח ויקרא לבלעם בן פעור לקלל אתכם".

¹⁰ ובהמשך מדרש שם, מובאות כל נבואות החורבן והזעם על עמון ומואב של ישעיה, ירמיה צפניה ויחזקאל. הרי לנו עוד מדרש בבראשית רבה שמתווה כבר מימי אברהם ועד נחמיה את התהום הפעורה בין שבט אברהם ושבט לוט, תהום שאי אפשר לגשר עליה. וכאן גם לא נזכרת זנות בנות לוט ובנות מואב בשטים, רק כפיות הטובה לאברהם וזרעו.

¹¹ ציטוט הפסוק בשלמותו עד: "אשר ציויתה לא יבואו בקהל לך" הוא חשוב ביותר ומהותי להבנת העניין.

¹² ראו מקבילה באיכה רבה פרשה א סימן לח: "ידו פרש צר - את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם. והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב, ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה, כדי לעקור (דברים כ"ג) לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. ר' יהודה בר' סימון בשם ר' לוי בר פרטא: (משל) לדליקה שנפלה לתוך פלטין של מלך, והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב ועבד רץ לבוז את אוניתו (שטר עבודתו). כך, בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם, והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב, ועמונים ומואבים רצין לבוז את התורה, כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'". הרי לנו שהחשבון עם העמונים והמואבים נמשך עד חורבן הבית ועד בכלל. לבוז את התורה הם מבקשים ולשורפה באש.

¹³ יש כאן חזרה כמעט מילה במילה על הפסוקים בתורה. ובהמשך הפרק בפסוק כג: "גם בגמים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשדודיות עמוניות מואביות". כך גם בספר עזרא פרק ט: "לא נבדלו העם ישראל והלויים מעמי הארצות פתועבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוי העמני המאבי המצרי והאמרי: כי נשאו מבנותיהם להם ולבנותיהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות". ואכן מיד בהמשך שם, מגרשים בני ישראל השבים בשיבת ציון את בני (ובנות) הנכר, ככתוב: "ויהי קשמעם את התורה ויבדילו כל ערב מישראל". המאבק בנשיאת נשים נכריות, בפרט מהעמים הקרובים והשכנים, הוא, כידוע, מוטיב מרכזי בשיבת ציון ובפעילותם של עזרא ונחמיה (לצד שיקום המקדש, בניית חומת העיר ושמירת השבת).

מסכת יבמות דף עו עמוד ב – החרגת הנשים העמוניות והמואביות

משנה: עמוני ומואבי אסורים ואיסורן איסור עולם, אבל נקבותיהם מותרות מיד...¹⁴

גמרא: ... "וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי" (שמואל א יז נה) ... א"ל דואג האדומי: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו ... דקאתי מרות המואביה. א"ל אבנר: תנינא: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.¹⁵

אלא מעתה, ממזר - ולא ממזרת! ממזר כתיב, מום זר.¹⁶ מצרי ולא מצרית!¹⁷ שאני הכא דמפרש טעמא דקרא: "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים", דרכו של איש לקדם, ולא דרכה של אשה לקדם. - היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים, ונשים לקראת נשים!¹⁸ אישתיקו!¹⁹ ... אמר ליה: הלכה נתעלמה ממך, צא ושאל בבית המדרש. שאל, אמרו ליה: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.²⁰

קשי להו דואג כל הני קושייתא, אישתיקו.²¹ בעי לאכרוזי עליה, מיד: "ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש" (שמואל ב יז), וכתביב: "יתר הישמעאלי" (דברי הימים א ב) אמר רבא: מלמד, שחגר חרבו כישמעאל ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.²²

ומי מהימן? והאמר רבי אבא אמר רב: כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה - שומעין לו, ואם לאו - אין שומעין לו! שאני הכא, דהא שמואל ובית דינו קיים. מכל מקום קשיא!²³...

¹⁴ אפילו לא במגבלה של שלושה דורות. ובכך הוקל דין העמוניות והמואביות גם בהשוואה לנשים אחרות כגון מצריות ואדומיות כנזכר שם בהמשך המשנה. ור' שמעון מתקומם שם על החרגה חריגה זו וטוען שאם כך, אזי בקל וחומר פשוט, נתיר מיד גם נשים מצריות ואדומיות. ולא מתקבלת דעתו.

¹⁵ אבנר מגן על ייחוסו של דוד (ראו יחסי דוד אבנר החמים במקרא, שמואל ב פרק ג) וקובע את ההלכה: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית. אבל בהמשך הגמרא שם, דואג האדומי (!) לא מוותר ושואל קושיות חזקות על חידוש הלכתי גדול זה. הקושיה הראשונה מצויה כבר במשנה בשיטת ר' שמעון הנ"ל שעומד על דעתו גם כאשר חכמים עונים לו שעל הקל וחומר שלו "יש לדון" וניתן להשיב, והוא עונה להם בלהט: "לא כי, הלכה אני אומר" והם אינן עונים לו.

¹⁶ קושיה שניה על חידוש הלכתי זה היא מדין ממזר. אם "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית", מדוע לא נאמר: ממזר ולא ממזרת? מה גם שממזר לא חטא. ראו דברינו בהערה 1 בניתוח הפסוקים. תשובת הגמרא כאן היא קצרה ופשוטה: ממזר - מום זר, היינו שמומו בא מהזרות של איסור ערווה ובה אין הבדל בין זכרים ונקבות. ובספרי יש דיון ארוך לגבי ההבדל בין איסור ממזר ואיסור עמוני ומואבי, ראו ספרי דברים פסקא רמט סימן ד בפרשתנו: "... שהיה בדין, ומה ממזר שלא נאמר בו עד עולם עשה בו נשים כאנשים, עמונים ומואבים שנאמר בהם: עד עולם, אינו דין שנעשה בהם נשים כאנשים! או חילוף, מה עמונים ומואבים שנאמר בהם: עד עולם, לא עשה בהם נשים כאנשים, ממזר שלא נאמר בו עד עולם, אינו דין שלא נעשה בו נשים כאנשים?" גם שם בספרי אין בסוף פתרון ברור והוא מסיים שם בקביעה כאילו מובנת מאליה: "תלמוד לומר: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". ואנו מוסיפים להקשות: הרי עמון ומואב הם עצמם ממזרים שכן נולדו מיחסי אב ובנותיו שהם איסור עריות (מסכת חגיגה פרק א משנה ז, רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק טו הלכה א) ולא מצאנו מי מהמפרשים שעומד על סמיכות איסור ממזר ועמוני ומואבי שמרמז על כך שעמון ומואב הם ממזרים (ראו פירוש חזקוני, אם כי בכיוון שונה).

¹⁷ ונתיר מצרית מיד ולא נחכה שלושה דורות כמו שכתוב בתורה: "דור שלישי יבוא להם בקהל ה'" (דברים כג ט). ובאמת יכול היה דואג לשאול שאלה טובה עוד יותר. התורה נותנת שתי סיבות לאיסור העמונים והמואבים: "על־דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שָׁכַר עֲלֶיךָ אֶת־ בְּלַעַם בְּדַבְעוֹר מִפְתּוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ". ניהא עניין הלחם והמים, אבל מה עם הסיבה השנייה שמרמזת בברור על התוצאה הקשה של שכירת בלעם שאמנם לא הצליח לקלל, אבל הצליח בעצתו על הזנות בשיטים (ראו דברינו **נבואת בלעם ועצתו** בפרשת בלק). ומי הן שזנו והזנו? בנות מואב!

¹⁸ דואג מוסיף להקשות בדברי טעם ואבנר נשאר ללא מענה. ראו הערה במים האחרונים על נשים במלחמת מצווה.

¹⁹ פעם שנייה שהגמרא חוזרת על קביעה זו שבהדרגה הופכת למעין פסוק: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". ראו בגמרא חולין סב ע"ב שביטוי זה הפך כבר לסימן להלכות אחרות, כגון כשרות בעלי חיים. ומי הוא בית המדרש שם נקבע כלל זה? בית מדרשו של שמואל הרמתי - הוא שמשח את דוד. אך דואג, והגמרא, ממשיכים בשאלותיהם ולא מרפים.

²⁰ סוף דבר, לא מצאו שאול (שמואל) ובית דינו, ואבנר וכל המנסים לסנגר על ייחוסו של דוד, תשובות לקושיותיו של דואג האדומי (שהוא כמובן צד בעניין שהרי הוא באיסור שלושה דורות ואילו רות התקבלה לעם ישראל מיד). וכבר בקשו להכריז על דוד שהוא פסול משפחה ולפיכך לא יוכל לצאת ולהתמודד עם גלית, שהרי שאול הבטיח את בתו לאשה למי שיכה את גולית (ושמא יצליח דוד ... נראה כאילו למדו את הלך מפתח ובתו).

²¹ מי עוד נעץ חרב בבית המדרש על מנת לקבוע הלכה? ראו מסכת שבת דף יז ע"א במחלוקת הלל ושמאי: "נעצו חרב בבית המדרש, אמרו: הננס יכנס והיוצא אל יצא. ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים, והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל". אך שם החרב היא על פתח בית המדרש ומנעה כניסת חכמים ותלמידים נוספים שמא יכריעו הלכה שלא כשמאי. ואילו כאן היא באיום פסי על החכמים שבתוך בית המדרש! ועכ"פ, נעיצת חרב זו לא הועילה. עמשא (יתרא) הצליח אולי להפחיד את חכמי דורו, בית ראשון, אך הוא לא הצליח להפחיד או לאיים על חכמי המשנה והתלמוד אשר ממשיכים ולא מרפים בקושיותיהם (ומזכירים את החרב שנעץ בבית המדרש). מיד בפסקה הסמוכה חוזרת הגמרא ושואלת: ומי מהימן? איך היה עמשא (או אבנר או שאול) נאמנים להביא הלכה שבאה בשעת מעשה! איך אפשר לחדש הלכות, או להיזכר בהלכות קדומות, כאשר הנושא "חם ומעשי" ונוגע לאדם מסוים שעומד לפנינו? (ולא נשאל מה בכלל עושה עמשא מגיבורי בית דוד בדיון לפני שאול כאשר דוד עוד נער, במלחמת גלית).

²² גם אחרי בית דינו של שמואל וכל שאר הסברים, נשאת ההלכה המתירה נשים עמוניות ומואביות בקושיות גדולות עד ששוב נאלצת הגמרא לסיים בקביעה: "כתנאי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית, דברי רבי יהודה; רבי שמעון אומר: על דבר

דרש רבא, מאי דכתיב: "פתחת למוסרי" (תהלים קטז)? אמר דוד לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, שני מוסרות שהיו עלי פתחתם, רות המואביה ונעמה העמונית. דרש רבא, מאי דכתיב: "רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו" (תהלים מ) ... לא נאמר אלא "אלינו", מלמד, שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד, אמר לו: עלי ועליך נאמרו שני מקראות הללו.²⁴

רות רבה פרשה ד סימן א – המהפך במגילת רות

בימיו נתחדשה הלכה: עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. כתוב אחד אומר: יתרא הישמעאלי וכתוב אחד אומר: יתרא הישראל... ר' שמואל אמר: ישמעאלי היה ... ונכנס לבית המדרש ומצאו לישי יושב ודורש כן: "פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ" (ישעיה מה כב), נתגייר ונתן לו בתו.²⁵ רבנן אמרין: ישראל היה ... וחגר חרבו כישמעאלי ונעץ החרב באמצע בית המדרש ואמר: או אהרוג או אהרג, עד שאני מקיים הלכה לרבים. שכל שיבטל הלכה זו בחרב הזאת אני מתיז את ראשו: עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית.²⁶

שמואל א פרק כא פסוקים ט-י – חרב גלית כסמל וזכרון

וַיֹּאמֶר דָּוִד לְאַחִימֶלֶךְ וְאִין יֵשׁ פֶּה תַּחַת יְדֶיךָ חֲנִית אוֹ חֶרֶב פִּי גַם חֶרֶבִי וְגַם פְּלִי לֹא לְקַחְתִּי בְיָדִי כִּי הָיָה דָּבָר הַמְּלָךְ נְחוּץ: וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן חֶרֶב גְּלִית הַפְּלִשְׁתִּי אֲשֶׁר הִכִּיתָ בְּעֶמְקַ הָאֵלֶּה הִנֵּה הִיא לִוְטָה בְּשִׁמְלָה אַחֲרֵי הָאֶפֶוד אִם אֲתָה תִּקַּח לָךְ קַח כִּי אֵין אַחֲרָת זֹלָתָה בְּזָה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֵין כְּמוֹהָ תִּנְנָה לִי:²⁷

משנה מסכת ידים פרק ד משנה ד – קבלת גר עמוני

בו ביום בא יהודה גר עמוני ועמד לפניו בבית המדרש. אמר להם: מה אני לבוא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה. אמר לו ר' יהושע: מותר אתה.²⁸ א"ל רבן גמליאל: הכתוב אומר: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל

אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים - דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אישה לקדם" (האם זה אותו ר' שמעון של המשנה? האם חזר בו או קיבל את דעת חכמים שחלקו עליו?). ראו עוד ניסיון של הגמרא שם לחזק את שיטת ר' שמעון שאין דרכה של האישה לצאת לקראת עם אחר בלחם ומים בנימוק: "כל כבודה בת מלך פנימה". ואנחנו נחזור ונקשה: לקדם במים ולחם לא, ובזנות כן? את מי מתירה התורה? את בנות מואב שהזנו את בני ישראל? הרי על כך קוצף משה: "החיייתם כל נקבה?! הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם ... על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ה'" (במדבר לא טו-טז).

²⁴ בנו של דוד, שלמה, חוזר על מעשי אבות ונושא את נעמה העמונית לאישה ממנו נולד רחבעם שעתיד למלוך תחתיו ולפלג את הממלכה לאחר שאוחדה במאמצים רבים ע"י דוד ושלמה. הסבא דוד, והנכד רחבעם, יושבים ומשתעשעים בפסוקי תהלים שהם נחמתם ותשובה למקטרגים על ייחוסם. (ומי כתב את ספר תהילים...). אך הכתוב מגנה את שלמה על שנשא נשים נכריות כולל מואביות ועמוניות! ראו מלכים א פרק יא! וסופו שבנה עבודה זרה למולך הוא האליל של בני עמון! והדברים נמשכים עד ימי שיבת ציון כפי שהערונו כבר לעיל (הערה 13)

²⁵ לבית דוד שבעורקיהם כבר זורם "ייחוס מואבי", מתווסף כאן גם "ייחוס ישמעאלי" – גיס של דוד והוא שבא להגן על כשרותם. השווה נכונות זו של ישי לתת את בתו לגר עם הקפדות של חכמים בענייני ייחוס (יבמות מה ע"ב למשל).

²⁶ ההלכה: עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, מופיעה, מטבע הדברים מספר רב של פעמים במדרש רות רבה. וכטבעו של מדרש מאוחר, הוא מלקט ממקורות קדומים כמו התלמוד הבבלי לעיל, מדרש ספרי והירושלמי. אך נוסף כאן ההקשר הסיפורי של המגילה הפותחת בהגירה המגונה למואב בשעת בצורת ומסיימת בחזרה של נעמי עם רות לשדות בית לחם. מספר שנים קודם, בתחילת סיפור מגילת רות, עוד היה האיסור לקחת עמונית ומואבית בתוקף ועל כך נענשו מחלון וכליון, ראו רות רבה ב ט: "וישאו להם נשים מואביות, תני בשם ר' מאיר: לא גירום ולא הטבילו אותם ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשין עליהם עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית". אילו רק חיכו קצת. ראו גם תלמוד ירושלמי מסכת יבמות פרק ח הלכה ג שהוא המקור למדרש רות רבה שהבאנו: "... אלא על ידיה (של רות) נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית ... זו היא ששבה משדה מואב תחילה ... אמר לה: אילו באת אצלנו מאתמול שלשום לא היינו מקבלין אותך". החידוש המהיר הזה מדבר שהיה איסור כה חמור לעניין מותר ומקובל לא היה כנראה קל כל כך, עובדה שהיו צריכים לנעוץ חרב בבית המדרש. זה כוחה העצום של מגילת רות!! אגב, יתרא הישראלי המוזכר כאן הוא עפ"י מסורת חז"ל עמשא בן יתר מגיבורי דוד (שאמנם בגד בו במרד אבשלום) שדוד מקונן עליו. ראו שמואל ב יז כה, כ ט, מלכים א כ לב.

²⁷ אפרופו החרב שנעץ עמשא הוא יתרא הישמעאלי או הישראלי בבית המדרש, והיא שהכריעה את ההלכה המטהרת את ייחוסו של דוד, מקשר פירוש אלשיך את כל העניין עם הפסוק הנ"ל בשמואל א ועם חרב גלית. חרב גלית הושמה בסמוך לאפוד לא רק כסמל לניצחון דוד על גלית והתשועה שהביא לעם ישראל, אלא גם כעדות על הכרעת הדין ע"י חרב עמשא וההלכה שהתחדשה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית". וכדבריו: "וראו לעשות זכר לדבר הרשום הלז, בל יקום איש כדואג לשים דופי במשיח ה'. על כן אחשוב הושמה חרב גלית במשכן ה', אשר שם יבואו כל ישראל ויראוה לוטת בשמלה אחרי האפוד, למען יתנו אל לבם מעשה שהיה הוראת מלכות דוד בענין גלית ... באופן כי כל הרואים חרב גלית לוטת בשמלה אחרי האפוד, היה נותן אל לבו לזכור הדבר". אחימלך הכהן אומר לדוד: "אם אותה תקח לך – קח, ותבטל הזכרון הזה. קח כי אין [אחרת] זולתה בזה להניח זאת לזכרון הדבר". אך דוד לא חפץ בשום חרב אחרת רק בזו שבה הרג את גלית ובה טיהר עמשא את בית דוד. חרב זו תלווה כעת את דוד במאבקו עם שאול (שדואג ואבנר משרתיו הוציאו לעז על דוד) ובמלחמתו עם אויביו ובה בדיקתו הוא חפץ: "ויאמר דוד אפילו היתה זולתה בזה אחרת שלא תהיה כמוה לא אחפוץ. וזהו אומר לא על כי אין אחרת, כי אם על מה שאין כמוה תננה ל". פירוש קצת מורכב ומתוחכם, אך מעניין ומיוחד.

²⁸ "בו ביום" הוא היום שבו העבירו את רבן גמליאל (דיבנה) מנשיאותו, בעקבות המחלוקת הקשה שלו עם ר' יהושע (בנושא תפילת ערבית רשות או חובה) ומחלוקות אחרות שלו עם חכמים ומינו את ר' אלעזר בן עזריה תחתיו. ואע"פ כן, לא נמנע רבן גמליאל מלבוא לבית המדרש, כאחד החכמים ולדון בענייני הלכה. וכאן ר' יהושע שוב אינו חושש מלהביע את דעתו בגלוי כנגד רבן

ה' גם דור עשירי וגו' " (דברים כג ד). אמר לו רבי יהושע: וכי עמונים ומואבים במקומן הן? כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר: "וְאֶסֶר גְּבוּלוֹת עַמִּים וְעֵתוֹדוֹתֵיהֶם שׁוֹשְׁתִי וְאֹרֶיךָ פֶּאֶבִיר יוֹשְׁבֵים" (ישעיה י ג). א"ל רבן גמליאל: הכתוב אומר: "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון" (ירמיה מט ד) וכבר חזרו. א"ל ר' יהושע: הכתוב אומר: "ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה" (עמוס ט יד), ועדיין לא שבו. התירוהו לבוא בקהל.²⁹

רות רבה פרשה ח סימן א – דוד מתעמת עם המרננים על ייחוסו

רבי אבא בר כהנא פתח: "רגזו ואל תחטאו" (תהלים ד ה). אמר דוד לפני הקב"ה: עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים: לא פסול משפחה הוא? ולא מרות המואביה הוא? "אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה" (שם) - אף אתם, לא מאיסור שתי אחיות אתם?³⁰ ראו מה עיקרכם ודומו סלה. ואף תמר שלקחה יהודה זקני, לא מפסול משפחה הוא? אלא בתו של שם בן נח. מה אתם יש לכם יוחסים, אף אני יש לי יוחסים.³¹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: אחרי כל אריכות הדברים, נראה שהחידוש הגדול בבית המדרש, לא היה עצם הדרשה המלומדת: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" משום שדרכו של איש לקדם בלחם ומים ואין דרכה של אשה לקדם (נשים בהחלט היו מספקות לחם ומים לצבאות כפי שמצינו גם במלחמת מצווה בתורה).³² החידוש הגדול הוא מה שלא נאמר בבית המדרש, היינו ההתעלמות מקלונם וצאצאם של עמון ומואב שנולדו בזנות של ממזרות והדיחו את ישראל לזנות בשטים ערב הכניסה לארץ ועשו איתם מלחמות וצרות שנים רבות כשכנים רעים. ומי היא שזכתה ראשונה? דווקא הבת הבכירה שלא חסה על כבוד אביה וגילתה קלונה וקלונו ברבים כשקראה לבנה מואב: מ-אב, בעוד שהבת הצעירה הצניעה עובדה זו וקראה לו: בן-עמי. (גמרא נזיר כג ע"ב ובמדרשים).

נקודה נוספת שיש לציין הוא הקטע שהבאנו לעיל מספר נחמיה פרק יג, אליו יש לצרף את פרקים ט-י בספר עזרא – מלחמתם של עזרא ונחמיה בנשים הנוכריות, כולל עמוניות ומואביות. לצד הפסוק לעיל מספר נחמיה ועזרא (הערה 13 לעיל). בתוכחתם לעם, לא מהססים עזרא ונחמיה להזכיר את חטאיו של שלמה, מהם החלה ההתדרדרות של בית ראשון וסוף לממלכה המאוחדת קצרת השנים (בידי רחבעם בנה של נעמה העמונית שהשתעשע בחיקו של סבא דוד). ראו נחמיה יג כו: "הָלוֹא עַל אֵלֶּה חָטָא שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וּבְגוֹיִם הָרַבִּים לֹא הָיָה מֶלֶךְ כְּמֹהוּ וְאֶהוּב לְאֵלֵהוּ הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ אֱלֹהִים

גמליאל. ראו כל הסיפור במסכת ברכות דף כז ע"ב. ובדף כח ע"א שם: "תנא: עדיות בו ביום נשנית, וכל היכא דאמרינן בו ביום - ההוא יומא הוה. ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשה. ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת, דתנן: בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניו בבית המדרש, אמר להם: מה אני לבא בקהל? אמר לו רבן גמליאל: אסור אתה לבא בקהל; אמר לו רבי יהושע: מותר אתה לבא בקהל וכו' ", וההמשך עפ"י המשנה במסכת ידים שהבאנו. גם כל פרק רביעי במסכת ידים נשנה "בו ביום". ראו דברינו על [הדחת רבן גמליאל מנשיאותו](#) בדפים המיוחדים. ולנושא שלנו, חכמים עושים כל מאמץ להכשיר את בית דוד בבית ראשון באמצעות ההבחנה בין זכרים מעמון ומואב ובין נקבות. אך בימיהם הם, בבית שני, בטל האיסור מכל וכל, "הודות" למעצמות ואימפריות כאשור ובל שערבבו את האומות. והתמהמהות השיבה של עם ישראל לארצו היא שמאפשרת לקבל גרים גם מעמון ומואב (קרובי משפחה של עם ישראל).

²⁹ סוף דבר הכל נשמע ולא רק נשים עמוניות ומואביות מותרות, אלא גם גברים. "כבר בא סנחריב ובלבל את כל האומות" ואין אנו יודעים מי עמוני ומי מצרי, מי מואבי ומי אדומי (ומי יהודי?) ואין לנו אלא להקל במעמדו של כל נכרי שבא מרצונו הטוב להתגייס ולקבל עליו את דת ישראל. ראו תוספתא מסכת קידושין (ליברמן) פרק ה הלכה ד: "אמר ר' יהודה: בנימין, גר מצרי היה לו (לי) חבר מתלמידי ר' עקיבא. אמר: אני גר מצרי ונשאתי אשה גורת מצרית. הריני הולך להשיא לבני אשה בת גורת מצרית כדי שיהא בן בני מותר לבא בקהל, שנאמר: דור שלישי יבא להם בקהל ה'. אמר לו ר' עקיבא: בנימין, טעית הלכה. משעלה סנחריב ובלבל את כל האומות לא עמונים ומואבים במקומן ולא מצרים ואדומים במקומן. אלא עמוני נושא מצרית ומצרי נושא עמונית ואחד מכל אילו נושא אחד מכל משפחות האדמה ואחד מכל משפחות האדמה נושא את כל אילו. הכל הולך אחר הולד". ראו ציטוט תוספתא זו בגמרא יבמות עו ושם "בנימין" במקום "בנימין". בנימין או מנימין, כל אדם הוא ולד עם "ייחוס" לעצמו. ראו גם במשנה שההיתר של הגויים הוא משום שבני ישראל עדיין לא שבו לנחלתם. אז אולי לא היינו צריכים את כל ההיתר המיוחד של רות ובית דוד? צריכים גם צריכים, שהרי ייחוס בית דוד הוא בתחילת בית ראשון וסנחריב הוא בסופו ובית דוד זקוק לייחוס מיוחד. ועדיין הפסוקים מספר נחמיה, תחילת בית שני, החוזרים על איסור התורה הם קושי גדול לחידוש ההלכה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית", בימי בית ראשון.

³⁰ יעקב אבינו שנשא שתי אחיות. ראו פירוש רמב"ן לבראשית כו ה שדן בנושא זה, שהבאינוהו בדברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות וכן הזכרנוהו בדברינו [רחל ולאה אחיות](#) בפרשת ויצא.

³¹ על מדרש אחרון זה לא נעיר וכל אחד ישכיל בו את אשר יבין.

³² על בסיס המשנה במסכת סוטה פרק ח משנה ז ורמב"ם הלכות מלכים פרק ח הלכה ז שבמלחמת מצוה "הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה". ראו במפרשים שם שלנשים היו תפקידים לוגיסטיים "מספקות מים ומזון" ללוחמים.

מֶלֶךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל גַּם אוֹתוֹ הִחְטִיאוּ הַנְּשִׁים הַנְּכָרִיּוֹת". כיצד נמקם כעת את הדרשה "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית"? חכמים עושים כל מאמץ להכשיר את בית דוד בבית ראשון באמצעות ההבחנה בין זכרים מעמון וממואב ובין נקבות, ואילו עזרא ונחמיה מגרשים את הנשים הנוכריות כולל עמוניות ומואביות! ובימי רבן גמליאל ו' יהושע מקבלים גם גר זכר עמוני, בנימוק שסנחריב מלך אשור של בית ראשון כבר בלבל את האומות! מי יכול לעשות כאן סדר?

והערה אחרונה: מהלך הסוגיה בגמרא יבמות וריבוי השאלות הקשות שהדרשן שם בפיו של דואג האדומי על ההיתר של "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית", אומר דרשני וחקרני. שהרי פשיטא שחז"ל הם ששמים השגות אלה בפיו של דואג (ואת תשובותיו של אבנר). אולי לצורך כך הם גם "ממנים" אותו להיות ראש הסנהדרין (לא פחות!), כנזכר למשל במדרש תהלים פרק נב, וכל זה ע"ס כינויו בשמואל א כא ח: "אֲבִיר הָרָעִים אֲשֶׁר לְשָׂאוֹל". אבל השאלות וההשגות הקשות על דין: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית", הם כולם של חז"ל וחכמי בית המדרש. מה פשר שאלות קשות אלה? העצמת "חידוש ההלכה" שהוא באמת מהפכני, או שמא "זרם תת קרקעי" שלא נחה דעתו מכל העניין?